

66414 -

GLASNIK MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

XX, 1939

POSEBNI ODTIS — EXTRAIT

DR. FRAN ZWITTER

**PRVA KONCEPCIJA
SLOVENSKE ZGODOVINE**

LJUBLJANA 1939

JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI

66414

D 2634/1950

Lovjenu prijatelji
Fr. Zwitter, profesorji
dr. Borisa Furlana
poblaya v dani
franzoski
L. 3. 1. 70.

PRVA KONCEPCIJA SLOVENSKE ZGODOVINE

Fr. Zwitter

Historiografija 16. in 17. stoletja nikakor ni bila brez vsakega odnosa do nacionalnih vprašanj in stremeljenj. Humanisti, ki so tedaj ustvarili osnovo za ves nadaljnji razvoj modernih zgodovinskih in jezikoslovnih ved, so se živo zanimali za preteklost in sedanost raznih narodov. Njihova dela po večini tudi niso produkt hladnega znanstvenega interesa brez vsake tendenčnosti. To nam dokazuje pregled glavnih historičnih del o našem ozemlju, ki so nastala v tej dobi.

Pri Megiserjevih »Annales Carinthiae« (Leipzig, 1612) srečamo takoj na prvih straneh trditev, da so bili prebivalci Koroške vedno pravi Nemci, čeprav so se med nje kasneje naselili tudi »Windische und Sclavonische Völker« in žive še danes pomešani z njimi; avtor protestira zoper knjigo, ki izvaja koroško ime in koroško plemstvo od Rimljanov, češ da je vendar nemški izvor bolj častivreden (str. 2, 6). Ta trditev nam postane bolj jasna, ko vidimo, da ima druga knjiga, ki govori o predrimski dobi, naslov »Von den Vhralten Teutschen Königen, welche das Land Khärndten innen gehabt vnd beherrscht haben, ehe dann solches vnder der Römer Gewalt kommen...«; Galci, Galačani, Gallograeci, Kimerijci, Cimbri, Sarmati, Sciti, Kelti so zanj Nemci, Tavrski in Skordiski prav tako, Brennus je prvi od desetih nemških kraljev v Noriku v predrimski dobi (str. 2—3, 47 sl.). Nemški dobi sledi nato rimska doba, ki traja zanj do Teoderika; vendar pa omenja, da so že prej vpadali in se naseljevali na Koroškem razni nemški narodi (prim. str. 226—27, 271—72). O naselitvi Slovencev na Koroškem dobimo pri njem precej nejasno sliko. Iz enega mesta, kjer govori o tem, da je nastalo v rimski dobi iz Rimljanov, Ilircev in Nemcev eno ljudstvo in da se zato še danes govore v deželi trije jeziki, t. j. nemško, slovansko (»windisch«) in včasih italijansko (»welsch«), bi bilo mogoče sklepati, da je imel stare Ilirce, ki sicer v njegovi antični zgodovini Koroške ne igrajo nikake vloge, za Slovane (str. 182; prim. str. 149: »Windisch Land, das man Illyricum nennt«). Med narodi, ki so vpadali na Koroško v času preseljevanja narodov, omenja na več mestih tudi »Winden« in »Wenden«, na enem mestu pri zgodovini 5. stoletja pa trdi, da so se »die Windischen oder Sclavi« tedaj razširili na ozemlju med Jadranskim morjem, Baltskim morjem in Donom ter pomešali z drugimi rodovi, tako da na Koroškem ni kraja, kjer se ne bi govorila oba jezika, nemški in slovanski (str. 226—27, 269, 271—72, 309). Glavna cezura v koroški zgodovini pa je nastala po njegovem mnenju v začetku 6. stoletja, ko so za Teoderika prodrli od severa preko Donave Bavarci in Korošci, se naselili v njej in napravili konec rimskemu gospostvu (str. 331 sl.). O slovanski narodnosti teh svojih

»Carndter«, »Kärner«, »Kärndter« si je avtor popolnoma na jasnem.¹ Znano mu je tudi, da Karantanija tedaj in še dolgo kasneje ni obsegala samo Koroške, ampak tudi Štajersko, Kranjsko in sosedne dežele (str. 14, 340, 697, 806—7). Toda stari Karantanci po njegovem mnenju niso naselili vse dežele sami, ampak pomešani z Bavarci; avtor še ne ve, da je bila v prvih stoletjih vsa dežela slovanska in da se je šele pozneje en del germaniziral (str. 10). Obe plemeni sta se spojili že v začetku v tako tesno enoto, da so ju vedno smatrali za eno samo ljudstvo.² Na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem se zato v mestih še danes govori nemško, v podeželju pa slovansko (»windisch«); drugod zopet omenja kot nekdanjo mejo med obojimi Dravo in Muro (str. 340, 341, 378). V političnem oziru so bili Karantanci od naselitve do l. 622 pod bavarskimi vojvodi, čeprav so se jim včasih upirali; nato jih je osvobodil »Samois«, a že l. 638 so priznali zopet bavarsko nadoblast, čeprav so jim Bavarci še pustili lastne kneze, med katerimi je prvi Borut in zadnji Valtunk, ki umre l. 772. Megiser pozna precej točno obseg slovanskega sveta in govori o solunskih bratih in o obeh slovanskih alfabetih; za Slovane rabi včasih ime Ilirci ali »Sclavonische Völcker«, navadno pa »Wenden«, »Winden«, »Windische« (prim. posebno str. 567—68).

Megiserjevih virov in literature tu ne morem podrobno analizirati. Res je sicer, da si je nekatere svoje vire sam izmislil, a v trditvah, ki sem jih navedel, ni osamljen in jih tudi ni postavil prvi. Pri proglasitvi raznih antičnih narodov za Nemce se more opravičeno sklicevati na Laziusa in Aventina. Pri zgodovini osvojitve Koroške po Bavarcih in Karantancih v začetku 6. stoletja sledi Veitu Arenpecku in posebno Aventinovi bavarski zgodovini, ki sloni na falzifikatih Anniusa iz Viterba.³ W. Lazius, dunajski zgodovinar 16. stoletja, ki je ustvaril pojem preseljevanja narodov, je izrekel mnenje, da so se ob naselitvi Slovani spojili s prejšnjimi (zanj germanskimi) Karni v eno ljudstvo.⁴ Megiserjevi nazori o vprašanih, ki nas zanimajo, so torej privzeti od pomembnih predstavnikov nemške humanistične historiografije.⁵

Med nazori Schönlebnove »Carniola antiqua et nova« (1681) in Valvasorjeve »Ehre des Hertzogthums Crain« (1689) v tem vprašanju je zveza zelo ozka. Že Linhart piše pravilno, da se je Valvasorjevo delo za starejšo dobo omejilo v glavnem na včasih dobeseden prevod Schönlebna; razen tega

¹ Prim. »Die alten Winden, genannt die Khärner (von etlichen auch Carantaner vnd Quarenteiner), der jetzigen Khärndter löbliche grossthetige Illyrische Vorfahren« (str. 340).

² »... dieweil die Illyrischen Kärndter vnd Beyern schier jederzeit im Lande für einerley Volck geachtet worden« (str. 339). »Dann es haben sich von dieser zeit an die Windischen Khärndter mit den Deutschen in Khärndten also gewaltiglich vereiniget und vnter einander vermischet, als Lazius libro sexto de Migratione gentium in Tractum Illyricum von den Khärndtern vnd Steyern mit sonderm fleis verzeichnet, daß aus ihnen beyden einerley Volck ist worden« (str. 341).

³ Pri nas je na to opozoril že A. Kaspret, Valvasor als Historiker, MMK, III, 1890, str. 30. — J. Aventini... Chronica, Frankfurt am Main, 1566. J. Aventini, Annalium Boiorum libri VII, Basel, 1580.

⁴ W. Lazius, De gentium aliquot migrationibus... (Francofurti, 1600), str. 158; prim. Valvasor, X, str. 128, in Fr. Kidrič, Razvojna linija slovanskega preporoda v prvih razdobjih, RDHV, V/VI, Lj., 1930, str. 73.

⁵ O Megiserju prim. M. Doblinger, Hieronymus Megisers Leben und Werke, MIÖG, XXVI, 1905, str. 431—78, in SBL, II, str. 84—87 (J. Logar) ter tam navedeno literaturo.

Valvasor poglavij iz starejše zgodovine ni napisal sam, ampak jih je prepustil E. Francisciju, tako da pridejo od njegovega lastnega dela za nas v poštev le njegova etnografska, topografska in slična opazovanja. Odnos obeh avtorjev do narodnosti in jezika je že temeljito analiziral dr. Fr. Kidrič, medtem ko njuna zgodovinska naziranja doslej še niso bila sistematično preiskana.⁶ Tu hočem najprej kratko analizirati njuno zgodovinsko koncepcijo, nato pa zaradi konteksta povzeti glavne rezultate dr. Kidričeve razprave o njunih nazorih o jeziku in narodnosti.

Schönleben smatra za najstarejše prebivalce na Kranjskem Čiče in Japode, ki izhajajo od Jafeta in govore grški jezik (Carniolia, Apparatus, str. 182, Annales, str. 26 sl.). Bolj važna je za nas njegova trditev, da so bili glavni narod predrimske dobe Kelti, ki so se naselili v deželi l. 604 pr. Kr. Pojem Keltov obsega pri njem Galce in Germane; prvotno so bili vsi germanskega rodu, a pozneje se je zahodni del (Galci) po jeziku odtujil Germanom, vzhodni del, kamor spadajo tudi Kelti v naših krajih, je pa ostal germanski (Apparatus, str. 11 sl., 42—43, 183, 185—86; Annales, str. 45 sl.). Za Ilirce Schönleben trdi, da niso Germani, a o vprašanju, ali so bili Slovani, se ne izraža določno; možnosti njegovega pozitivnega mnenja v tej dilemi ne moremo izključiti kljub njegovi teoriji o postanku Slovanov, ki jo bom omenil kasneje; za to govori dejstvo, da pušča tudi vprašanje slovanstva benečanskih Venetov odprto (App., str. 183 sl., Ann., str. 216). Za svojo dobo imenuje Ilirce Slované v Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji.⁷ Vendar pa to vprašanje za prazgodovino Kranjske ne pride v poštev, ker Ilirci po njegovem mnenju v predrimski dobi niso igrali nikake vloge in so šele Rimljani razširili Ilirik kot upravno enoto tudi na naše kraje (App., str. 17, 42—43). Germanskega rodu so bili torej po Schönlebnu naši Kelti, prav tako pa tudi Panonci, Tavriski, Noričani, Geti in Dačani (App., str. 17 sl., 187 sl., 196). Predrimska doba Kranjske je v bistvu germanska; Germani so bili tudi Karni, po katerih je dobila dežela ime (App., str. 35—38). — E. Francisci, ki je pisal za Valvasorja poglavja o prvotnem prebivalstvu Kranjske, se je z nekaterimi nebitvenimi pridržki v vseh omenjenih točkah pridružil Schönlebnovemu mnenju; Nemci so se pogajali že z Aleksandrom Velikim in Kočevarji so mu (po Laziusu) potomci germanskih Keltov.⁸

V vprašanju izvora Slovanov sta bila Schönleben in Valvasor, kakor je dognal dr. Fr. Kidrič, pristaša nemške teorije. Po tej teoriji so Vendi ali Vindi, kar je star germanski izraz za Slované, identični z Vandali. Ker so bili pa Vandali germansko pleme in so živeli v Germaniji, so bili torej stari Slovani prvotno — Germani. (Fr. Kidrič, n. o. m., str. 76—78.) Pozneje so seveda v novi »sarmatski« okolici opustili svoj prvotni jezik in Schönleben za Vandale

⁶ Kidrič, n. o. m., str. 72—90. Za odnos med Schönlebnom in Valvasorjem prim. J. Rus, Schönleben in Valvasor, GMS, IX, 1928, str. 50—69; V. Burian, O Schönlebnovih in Valvasorjevih čeških virih, prav tam, str. 106—108; A. Kaspret, Valvasor als Historiker, n. o. m., str. 1—40, in P. pl. Radics, Valvasor z ozirom na Slovanstvo, LMS, 1877, str. 251—323, nista dognala za naš problem nič bistvenega.

⁷ App., str. 203; v Ann., str. 306, govori o Herodotu, ki ima Venete za ilirsko pleme. Prim. Fr. Kidrič, n. o. m., str. 76, 77.

⁸ Valv., XIII, str. 18—20. Prim. za ta vprašanja I., V. in XIII. knjigo.

v času preseljevanja narodov celo trdi, da so tedaj že govorili slovanski jezik (Ann., str. 219—20, 258, 285). Oba učenjaka pa poudarjata, da pri določevanju narodnosti ni odločilni kriterij jezik, ampak izvor; Valvasor navaja tu primer Alzačanov, ki se bodo v novih razmerah morda pofrancozili, a bodo zato vseeno ostali po izvoru Nemci.⁹ Schönleben trdi, da so se prvotno vsi Slovani imenovali Vende in da so dobili slovansko ime šele v 6. stoletju po Kr. po reki Savi; Valvasor ima to ime za mnogo starejše, vendar pa navaja še tudi za mnogo kasnejšo dobo stike naših Slovencev s polabskimi Slovani kot dokaz njihovega izvora iz baltiških krajev, domovine Vandalov.¹⁰ Za oba učenjaka torej niti Kelti nisi Slovani niso samostojna narodna veja, ampak le odcepek germanske.

Pri zgodovini naselitve Slovencev in njihove usode v naslednjih stoletjih je Schönleben in z njim Valvasor, oz. Francisci, ki sta tu skoraj popolnoma odvisna od njega, mnogo bolj kritičen kakor pa Megiser. Naziranje o prihodu s severa v zvezi z Bavarci je zavrnjeno; naselitev se je izvršila — po več predhodnih epizodah, posebno naselitvi slaviziranih Vandalov v 4. stoletju — od srede 6. stoletja dalje in je dovršena konec stoletja. V zgodovini naslednje dobe, ki je zasnovana seveda na teritorialni in ne na nacionalni osnovi, je omenjena odvisnost od Obrov, osvoboditev Koroške za časa Sama, vlada Obrov in Langobardov v delu Kranjske, začetek bavarske in frankovske nadoblasti nad Slovenci; tudi kronologija je boljša kakor pri Megiserju. Za naše vprašanje je pa treba omeniti najprej, da izvajata oba avtorja ime dežele le od Karnov in da po Schönlebnu Karantanci niso prišli iz Dalmacije, ampak so nastali s tem, da so se germanski Karni, ki so se umaknili pred Langobardi v Alpe in tam ustvarili imena »Carsum«, »Carniolia«, »Carinthia«, pomešali s Slovani, ki so prišli iz Dalmacije in Panonije.¹¹ Razmerje med Karantanijo in Kranjsko v tem času zelo živo zanima Schönlebna; pač zaradi pokrajinskega patriotizma živahno polemizira za naziranje, da sta bili Karantanija in Kranjska že v začetku dve ločeni deželi, Karantanci in Kranjci pa dvoje različnih ljudstev, čeprav so bili oboji »po večini pomešani s Slovani« in čeprav mora priznati, da je bila Kranjska včasih pod oblastjo koroških vojvod.¹² Za dobo Karla Velikega pripominjata oba avtorja, da sta se tedaj spojila preprosto ljudstvo slovanskega izvora in plemstvo, ki izhaja od germanskih Frankov, v eno samo telo. Na podlagi te analize nam postane jasna tudi njuna trditev, da so Kranjci in Korošci nastali iz spojitve Slovanov in Germanov ali — bolje — da so vsi Germani, ki pa govore dva jezika, ker so namreč Slovani verjetno tudi germanskega izvora.¹³ Francisci piše, da ni potrebno nikako dokazovanje o tem,

⁹ Schönleben, App., str. 201—202; Valvasor, V, str. 192.

¹⁰ Schönleben, App., str. 204—207; Ann., str. 330—331; Valvasor, V, str. 197 sl., 203.

¹¹ Schönleben, Ann., str. 319, 332 (»neque Carantani ex Dalmatia venerunt, sed ex Carnis Inalpinis et Slavis e Dalmatia et Pannonia supervenientibus coaluere«). Za ime tudi Valvasor, I, str. 39, 41.

¹² Ann., str. 332, 352, 370—71, 372, 407—08, 481, 515, 516—17. Prim. Valvasor, V, str. 227; VII, str. 385—87, 394.

¹³ Za ta mesta pri obeh avtorjih prim. Fr. Kidrič, n. o. m., str. 73—74. Ista trditev za Goriško Schönleben, App., str. 44.

da so Kranjci nemško ljudstvo.¹⁴ Schönlebnu je pa tvorila Kranjska del Germanije v predrimski dobi, potem je bilo to stanje prekinjeno, a kmalu so prišli germanski rodovi in končno je Karel Veliki vrnil Kranjski njen prvotni položaj; celo dejstvo, da noben rod ni živel v deželi tako dolgo kakor slovanski, mu je dokaz za germanski izvor Slovanov, ker je taka vztrajnost germanska lastnost.¹⁵

Poleg nazorov o zgodovini je treba pri obeh avtorjih upoštevati tudi druge nazore o narodnosti, ki jih je v svoji študiji analiziral dr. Fr. Kidrič.¹⁶ Niti Schönleben, ki je sin švabskega doseljence in sam slovenski pisatelj, niti Valvasor, potomec italijanskih doseljencev, ki so se že davno ponemčili, ne kaže kake antipatije do »kranjskega« jezika ali do Slovanov. Oba avtorja označujeta tako nemški kakor tudi »kranjski« jezik kot »naš« jezik in se štejeta tako za Nemca kakor tudi za Kranjca. Valvasor posebej govori o slovenski literarni produkciji, navaja slovenska krajevna imena, omenja slovensko narodno in objavlja prvič slovensko posvetno umetno pesem. Oba avtorja se poslužujeta poleg drugih knjig tudi del slovanskih avtorjev in imata precej pravičen pojem o obsegu slovanskega sveta, o slovanskih alfabetih in o solunskih bratih; pri tem označujeta Slovane v soglasju s tradicijo kot »Slavi« (»Sclavi«, »Slaven« itd.) ali »Vendi« (»Vindi«, »Wenden« itd.). Valvasor omenja ozko sorodnost slovanskih jezikov. Njihov interes za Slovane je pa v bistvu polihistorijski, ne nacionalen. Še bolj važno je, da pri obeh avtorjih ne more biti govora o pojmu slovenstva; mesto, kjer govorita o delitvi Slovanov po pokrajinah, kjer bivajo, in omenjata, da je mogoče označiti v tem smislu Slovane na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem kot — Nemce, pač ne dokazuje, da bi bila prepričana o medsebojni sorodnosti tega dela Slovanov.¹⁷ Pri označevanju jezika kranjskih Slovencev rabi Valvasor včasih že omenjene izraze za slovanske jezike sploh, navadno pa govori o kranjskem jeziku, ki mu pa ne raztegne obsega preko mej kranjske dežele. A tudi na Kranjskem se ne govori samo kranjsko, ampak tudi ilirsko, hrvatsko, slavonsko, dalmatinsko, istrsko, vlaško, italijansko, furlansko, kočevsko, nemško. Značilna se mi zde mesta, kjer avtor ne govori samo o teh jezikih, od katerih so vendar vsi razen »kranjščine« neslovenski in pri čemer je treba upoštevati tedanji obseg dežele, ampak razlikuje še posebej po jeziku, noši in vsem »Thun und Wesen« od »pravih Kranjcev« Vipavce, Kraševce in deloma celo Pivčane.¹⁸ Drugod sicer poudarja, da sta v deželi le dva glavna jezika, kranjski in nemški, ter točno označuje njuno vlogo in razširjenost.¹⁹ Važno je končno, da oba avtorja uporabljata pojem naroda tako za jezikovno kakor tudi za teritorialno enoto in

¹⁴ Valvasor, I, str. 20.

¹⁵ App., str. 12—13, 42—43; Ann., str. 426: »Nec, quantum hactenus e veterum monumentis colligere licuit, ulla gens fuit, quae diutius in Carniolia nostra et constantius mansisset quam Slavonica, sed si verum fateri debeamus hanc Soliditatem a Germanorum accepit constantia, ex quo ipso colligas ejus Germanam originem«.

¹⁶ Za ta odstavek prim. Fr. Kidrič, n. o. m., str. 72—90.

¹⁷ Obe mesti citira Fr. Kidrič, n. o. m., str. 77, op. 1 in 2.

¹⁸ Valvasor, II, str. 255—56; VI, str. 305, 310.

¹⁹ Valvasor, VI, str. 271.

da dopuščata kot znak za določitev narodnosti ne samo jezik, ampak tudi ozemlje in druge kriterije.²⁰

Za presojanje tendence teh vodilnih del naše historiografije v 17. stoletju se mi zdita važni dve dejstvi. Na eni strani imajo njihova dela izrazito teritorialen značaj. Teritoriji, ki je bila vanje razdeljena slovenska zemlja, so bili v tej dobi še živa politična realnost in imeli so v svojih deželnihi stanovih predstavnike lastne politične volje. Ta položaj se izraža v zavesti prebivalstva in seveda tudi v historiografiji. Megiserja so imenovali koroški deželni stanovni za svojega historiografa in mu finansirali njegovo delo. Tako Schönlebenovo kakor tudi Valvasorjevo delo je posvečeno kranjskim stanovom. Ko Schönleben datira postanek kranjskega plemena v prvi čas po naselitvi Slovanov, ko Valvasor v predgovoru izraža svoj teritorialni patriotizem in ko vsi trije sprejemajo Laziusovo naziranje o spojitvi »v eno ljudstvo« ne glede na različnost jezika, nastopajo pač ti historiki kot glasniki pokrajinske koncepcije, ki je ostala mnogo stoletij značilna za historiografijo na slovenskih tleh.²¹ Obenem so pa vsi ti historiki pristaši nazorov, ki prevladujejo v nemški humanistični historiografiji. Po vzoru svojih italijanskih učiteljev, ki so proslavljali veličino starega Rima, so hoteli tudi nemški humanisti opisovati slavo svojih germanskih prednikov. Njihovo delo ima izrazito nacionalno tendenco, a njihovi viri so manj bogati, historično in jezikovno znanje pomanjkljivo, po kritičnosti pa zaostajajo za italijanskimi učitelji. Tako nastajajo dela historikov kakor Laziusa, Aventina, Krantza in drugih, ki proglašajo Kelte, Slovane in druge narode za Germane.²² Naše dežele so spadale politično k rimskonemškemu cesarstvu, nemščina je bila jezik vladajočih socialnih plasti in zato je razumljivo, da so tudi njihovi historiki sprejeli nazore nemških humanistov. Njihovo delo karakterizirata torej teritorialni koncept in nemška tendenca v smislu nemškega humanizma; odnos do Slovanov ni sovražen, a interes zanje je polihistoriski in mesto, ki ga zavzemajo, jim je odrejeno v smislu celotne koncepcije.

Ali je bilo v tem času sploh mogoče bolj slovensko naziranje? Politične uredbe seveda v tem oziru niso nudile nikakega oporišča. A že v srednjem veku ni bila neznana narodna zavest, ki sloni na jezikovni skupnosti ali sorodnosti, čeprav ta zavest sama ob sebi še ni imela nikake politične moči. V dobi renesanse so nato italijanski humanisti prvi pokazali, da je mogoče pisati zgodovino v okviru nacionalne enote, ki ne ustreza nikaki obstoječi politični tvorbi. Njihov vzgled so posnemali zgodovinarji Germanije in posameznih nemških plemen.²³ V 16. in 17. stoletju so nastala pod vplivom huma-

²⁰ Fr. Kidrič, n. o. m., str. 74—75. Prim. tudi Schönleben, App., str. 187 (»Verum nec linguae diversitas per se arguit diversitatem nationis, ut suo loco ostendam«), 195, 201—02 (»Non sum nescius passim id vulgo persuasum, quod linguae diversitas efficiat diversa gente...«). Valvasor ponatiskuje odločitev zavoda sv. Jeronima v Rimu od 1654, da so Kranjci Nemci in ne Illirci, brez komentarja (XV, str. 599—600).

²¹ M. Kos, Pregled slovenske historiografije, JIČ, I, 1935, str. 7—11.

²² E. Fueter, Geschichte der neueren Historiographie, München u. Berlin, 1911, str. 183 do 185, 192—197.

²³ E. Fueter, n. o. m., str. 76, 190.

nizma že tudi na Poljskem, Češkem in v Dalmaciji zgodovinska dela z izrazito slovansko tendenco; prva zgodovina Slovanov je »Il regno degli Slavi...« Du-brovničana Orbinija (1601). Ta historiografija kaže mnogo podobnosti z deli nemških humanistov; poudarja se razsežnost slovanskega sveta, obenem se pa proglašajo za Slovane razni antični narodi, n. pr. Ilirci, Kelti, Goti, Vandali in včasih sploh vsi »jafetiti«; teze o listini Aleksandra Velikega Slovanom, o sv. Hieronimu kot izumitelju glagolice, poudarjanje pomena slovanskih apo-stolov in naklonjenosti Karla IV. do slovanščine ter veselje do etimologiziranja označujejo ta dela, ki so pač nekritična, a so imela v nacionalnem oziru velik pomen.²⁴ Pri Slovencih v dobi pred narodnim preporodom zaradi posebnih slo-venskih razmer ni nastalo nobeno zgodovinsko delo te vrste, ampak le posa-mezne beležke v raznih delih, kjer se avtorji s ponosom prištevajo k Slovanom in govore o razširjenosti slovanskega jezika, proglašajo za Slovane razne na-rose v preteklosti ter navajajo že omenjene argumente ter razne etimologije kot dokaz njihovega pomena; najbolj znan je v tem oziru Bohoričev uvod v slovnico.²⁵ Schönleben je te argumente večinoma zavračal, medtem ko jih je Valvasor deloma sprejel.²⁶ Značilno je, da Schönleben očita Bohoriču, da se ni izrazil o vprašanju, ali so bili Vendi (= Vandali) slovanski ali germanski narod, in da zavrača Balbina in Pessino, ker trdita, da so Slovani enota zase in ne izhajajo od Germanov.²⁷

Pojem slovenstva v dobi pred narodnim preporodom ni zavestno in točno opredeljen. Za označevanje jezika in ljudstva rabijo avtorji večinoma izraz »kranjski«, »Kranjec«, ki je pokrajinsko omejen. Izraz »slovenski«, »Slovenec« (v nemščini in latinščini poleg »Sclavonier«, »Slavus« itd. tudi »Vindus«, »Wende«, »Windischer« itd.) se tudi uporablja, pomeni pa obenem vse Slovane ali pa dobiva pomen izvenkranjskih (štajerskih in koroških) Slovencev iz pre-prostega razloga, ker zanje ni mogoče uporabljati niti kranjskega niti njihovega pokrajinskega imena, ki bi obsegalo tudi njihove nemške sodeželane. V formulacijah kakor »Kranjci inu Slovenci«, v pisanju knjig, ki so namenjene vsem notranjeavstrijskim deželam, se brez dvoma pripravlja pot do zavesti slovenske celokupnosti; a do čisto zavestne formulacije tega principa tedaj še ni prišlo.²⁸ In vendar je srednji vek ta pojem poznal. Že v 9. stoletju rabi »Con-versio Bagoariorum et Carantanorum« izraz »Carantanus« v pomenu »Slove-nec«; ruska tako imenovana Nestorjeva kronika in Helmoldova Kronika Slo-vanov v 12. stoletju, Bartholomeus Anglicus v 13. stoletju naštevajo med slo-vanskimi plemeni Karantance in mislijo pri tem na Slovence.²⁹ Poznejši avtorji

²⁴ Za slovansko idejo pred 19. stoletjem prim. na primer: I. Первольф, Славяне, ихъ взаимныя отношенія и связи, I—III, Varšava, 1886—90; za srbsko in hrvatsko historiogra-fijo N. Radojčić, Ideja našeg narodnog jedinstva u srpskoj i hrvatskoj historiografiji, Njiva, I, Ljubljana, 1921.

²⁵ Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 89—93, Razvojna linija..., n. o. m. str. 92—93.

²⁶ Fr. Kidrič, Razvojna linija..., n. o. m., str. 88.

²⁷ Schönleben, App., str. 201, 203—04.

²⁸ Fr. Kidrič, Zgodovina..., str. 91—92, 133—34.

²⁹ M. Kos, Conversio Bagoariorum et Carantanorum, RDHV, 11, hist. ods., 3, Ljubljana,

zaradi teritorialne razkosanosti slovenske zemlje tega pojma ne poznajo več. Pod tem vidikom pa postane posebno zanimivo vprašanje, kaj je vedela historiografija 16. in 17. stoletja o stari Karantaniji. Že naš kratki pregled je pokazal, da tedanjim historikom ni bilo neznano, da je eksistiralo v zgodnjem srednjem veku pleme Karantancev, da je bilo to pleme slovansko in da je imela Karantanija večji obseg kakor poznejša Koroška. Iz teh dejstev pa niso izvajali posledic niti tuji historiki, niti Megiser in Schönleben, ki sta imela popolnoma drugačno koncepcijo, niti naši protestantski in drugi slovansko orientirani avtorji, ki so se omejevali na navajanje nekaterih splošnih trditev o Slovanih, ki jih najdemo pri avtorjih po vsem slovanskem svetu. Ni pa še bilo historika, ki bi osvetlil pomen Karantanije v pravi luči.

*

Ko se je v dobi narodnega preporoda prvič postavilo načelo, da naj postane slovenščina tudi jezik višje kulture in višjih socialnih plasti, se ni bilo več mogoče zadovoljiti z dotedanjo nejasnostjo v opredelitvi, označevanju in omejevanju posameznih slovanskih jezikovnih enot. Zavestno oblikovanje in opredelitev slovenske književnojezikovne in narodne enote je v veliki meri delo gramatikov in praktičnih pisateljev. Tu seveda ne mislim študirati vsega razvoja naziranj od Pohlina in Gutsmana preko Kumerdeja do Kopitarja ter nazorov tedanjih tujih avtorjev, ki so se zanimali za slovanske jezike.³⁰ Odgovoriti hočem le na drugo vprašanje, ki doslej prav za prav še sploh ni bilo jasno postavljeno: ali so imeli pri novem zavestnem oblikovanju slovenske enote poleg filologov in praktičnih pisateljev kak delež tudi historiki in njihovi nazori o slovenski zgodovini?

Prvi historični spis v slovenskem jeziku je Pohlina »Kraynska kronika«, analistični spis, ki je bil pisan v letih 1770—88, omenja dogodke do l. 54. po Kr. ter je ostal v rokopisu. Objavljena je bila Pohlina kronika le v nekoliko spremenjenem nemškem prevodu, ki je izhajal anonimno v »Laybacherischer Schreib-Kalender« za l. 1782—1794, in sicer pride objavljeni prevod do l. 451 pr. Kr. Avtorju so prvotni prebivalci Japodi, ki izhajajo od Jafeta in govore grško, nato slede Kelti, ki so mu menda Germani, za njimi Ilirci, nato Panonci in končno Rimljani. Kolikor mi je mogoče presoditi po opisih in po prevodu, je Pohlina kronika nekak ekscerpt iz Schönlebna, prepleten z obširnimi popisi dogodkov, ki nimajo s Kranjsko nič opraviti. Avtor kaže tudi v tem delu — kakor že v svoji slovnici od 1768 — tendenco, da proglašča v smislu starejših slovanskih pisateljev razne antične narode za Slovane. Zaradi svoje majhne strokovne izobrazbe in nekritičnosti ter zaradi svoje ekskluzivne kranjske usmerjenosti, ki je brez interesa za nekranjske

1936; M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*, str. 81, 88, 171; Fr. Kidrič, *Zgodovina . . .*, str. 3—4.

³⁰ Za ta vprašanja prim. Fr. Kidrič, *Zgodovina . . .*, str. 160, 161, 174, 180, 205, 227, 228, 232, 246, 270, 318, 328 ter tam citirane razprave, posebno Fr. Kidrič, Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe, RDHV, 7, hist. ods., 1, Ljubljana, 1930.

Slovence, avtor pač nikdar ne bi mogel rešiti naloge, ki se je je lotil njegov mlajši sodobnik Anton Linhart.³¹

Znanstveni in nacionalni pomen Linhartove zgodovine so dosedanji raziskovalci označili le bolj v splošnih potezah.³² Linhart je začel delati na njej že kmalu potem, ko ga je Zois odvrnil od njegove prejšnje nemško-kozmpolitske orientacije in pritegnil v svoj od Pohlinovega tako različni meščanski krog delavcev za slovensko prosveto. Znano je, da je Linhart hotel napisati v nasprotju s prejšnjimi raziskovalci, katerih analistični način dela je karakteriziral v uvodu prve knjige, resnično zgodovino, spremljati »den Gang der Menschheit in diesem kleinen Theile Europas«. Prosvetljenska historiografija je poudarjala pomen prirodnih faktorjev in nastopala po Voltairovem vzgledu z geslom zgodovine civilizacije proti dotedanji čisto politični in cerkveni zgodovini. To velja tudi za Linharta. Njegov vzornik Anton pravi v predgovoru svojega dela, da so o Slovanih že mnogo pisali, da pa doslej še nihče ni uporabil dveh virov: njihovih jezikov, ki jih je mogoče primerjati in dognati, kaj je vsem Slovanom skupno še iz pradomovine in kaj so si pridobili kasneje, in pa njihovih sedanjih šeg in običajev, ki so deloma še tudi dediščina prvotne kulture in jih je mogoče primerjati s poročili historikov.³³ Anton, ki ga je Linhart zelo cenil in bil z njim tudi v pismenih stikih, mu je torej odkril pomen komparativne lingvistike in etnografije za zgodovino; tako je nastalo obširno tretje poglavje druge knjige, kjer poskuša Linhart rekonstruirati notranje razmere starih kranjskih Slovanov (II, str. 180—367). V tem se razlikuje od prejšnjih piscev in tudi od Valvasorja, ki kranjske etnografije ni študiral pod historičnim vidikom. Pri periodizaciji Linhartu niso več odločilni vladarji in tudi ne vera, ampak dežela sama, t. j. narodi, ki žive v njej; le čisto slučajno se čas osvojitve Kranjske po Rimljanih skoraj ujema z začetkom krščanske vere. Kljub temu stremljenju za sintezo in kljub antipatiji do historikov, ki le kompilirajo citate iz starih piscev, pa Linhart ni zapadel v napako nekaterih prosvetljenih pisateljev, ki bagatelizirajo raziskavanje pisanih virov. Trudi se, da najde za svoje trditve opore v starih virih, čeprav kaže način njihove uporabe, da je živel v dobi pred Nie-

³¹ Pohlina »Kraynska kroneka« je rokopis dunajske nacionalne biblioteke; prim. P. pl. Radics, »Kraynska kroneka« p. Marka Pohlina, IMK, XI, 1901, str. 33—45; J. Mantuani, »Kraynska kroneka«, DS, XXI, 1908, str. 274—79, 324—28. »Laybacherischer Schreibkalender« se nahaja v Ljubljani v knjižnici Narodnega muzeja, kjer pa serija ni kompletna. Prim. tudi Fr. Kidrič, Zgodovina..., str. 174; Zoisovo mnenje o njej: Vodnikov spomenik, Ljubljana, 1859, str. 48.

³² P. pl. Radics, Anton Linhart, LZ, XIII, 1893, str. 27—32, 86—91; M. Pirnat, Anton Linhart, LZ, XXVI, 1906, str. 48—52, 87—93; Fr. Kidrič, Dobrovsky..., n. o. m., str. 50, 65; Isti, Zgodovina..., str. 246, 268—69; M. Kos, Pregled slovenske historiografije, JIČ, I, 1935, str. 11—12; Isti, Slovenska zgodovina, prav tam, str. 314—15; SBL, I, str. 664—72 (Fr. Koblar); A. Gspan, Anton Tomaž Linhart, Izbrano delo (Cvetje iz domačih in tujih logov 14), Celje, 1938. Prim. seznam literature o Linhartu pri Koblarju in Gspanu.

³³ K. G. Anton, Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse. Leipzig, 1783. Za Linhartovo mnenje o Antonu prim. Versuch einer Geschichte von Krain..., I, 1788, predgovor; II, 1791, predgovor, str. 180—81; njegovo pismo Kuraltu od 18. avg. 1784 M. Remeš, Abbé Martin Kuralt, ZMS, XIV, 1912, str. 63; prim. tudi druga Linhartova sporočila v zvezi z Zgodovino v pismih, ki jih je objavil Remeš (str. 62, 66, 69, 70, 72, 73).

buhrom. Moderne avtorje pa citira le izjemoma, in sicer tam, kjer gre za sporne trditve; polemikam se v splošnem izogiba, ker bi zavzele preveč prostora in ker čitateljev itak ne zanima, kaj je dognal šele on in kaj je bilo znano že prej. Iz svoje knjige je izločil vse čudežne dogodke, opustil je prizadevanje, da bi spravil po vzgledu prejšnjih piscev najstarejše prebivalce Kranjske v zvezo z biblijsko razlago začetkov človeškega rodu in kljub vsej rezerviranosti se vidi, da tudi v verski zgodovini zanj odločajo le človeški motivi. Obsoja pa tudi tisti patriotizem, ki priznava samo to, kar je častno za domovino.³⁴

Kot dokaz Linhartove nacionalne usmerjenosti se navaja uvodno mesto iz uvoda 2. zvezka, kjer govori o tem, da Slovani nimajo samo slavne zgodovine in niso samo naseljeni, oz. vladajo skoraj nad polovico Evrope in Azije, ampak tvorijo tudi pretežen del prebivalstva Avstrije, tako da bi se Avstrija prav tako kakor Rusija mogla imenovati slovanska država, in vzklika končno, da je treba presoditi, kaj so Slovani za Avstrijo in kaj morejo še postati. Temu vzkliku sledi v rokopisu pasus, ki je moral v tisku odpasti najbrž zaradi cenzurne prepovedi in ki dokazuje, da je to mesto izrazito politično.³⁵ — Fr. Koblar vidi v tem mestu javno manifestacijo političnega avstroslavizma, ki ga je nato prevzel in zastopal Kopitar. Fr. Petré je pa opozoril na to, da je Jan Kollár poudarjal razliko med Linhartovim in Kopitarjevim pojmovanjem. Ko je hotel povedati, da ima njegova slovanska vzajemnost le literaren značaj in noče spremeniti obstoječih političnih razmer, je navedel Jan Kollár v nemški izdaji svoje »Slovanske vzajemnosti« (1837) kot primer razliko med Linhartom, ki ga imenuje nemškega pisatelja in citira njegovo trditev o Avstriji, ki bi se morala prav za prav imenovati slovanska država, in slovanskim pisateljem Kopitarjem, ki se je v svoji slovnici spomnil, da je cesar Franc omogočil fran-

³⁴ Za njegove principe pisanja zgodovine je važen predvsem ves predgovor I. zvezka.

³⁵ »Eine große Idee, würdig des Philosophen am Throne, Leopold dem II., der im ersten Jahre seiner weisen Regierung den Werth seiner Völker wog,* vorbehalten.

In diesem Betrachte müßte eine vollkommene Geschichte der innerösterreichischen Slaven auch für den österreichischen Staatsmann ihren entschiedenen Werth haben. Ich will jenem Gelehrten, welcher sie einst liefern wird, mit meinem Versuche vorarbeiten.

* Die in diesem Jahr^a) errichtete illyrische Hofkanzlei in Wien wird^b) in der slavischen Geschichte eine merkwürdige Epoche bleiben.«

a) prvotno: »Die Versammlungen der illyrischen Nation zu Temesvar und die neu«;

b) prvotno: »werden«. (Rokopis št. 345 univ. knjižnice.)

Ves ta tekst je v rokopisu prečrtan in v tisku nato nadomeščen s stavkom: »Die illyrische Hofkanzlei in Wien scheint für die ungarischen Slaven, denen sie eigentlich gewidmet ist, eine merkwürdige Epoche herbeizuführen«. V Linhartovem rokopisu sicer pri nobenem od prečrtanih mest ni jasno razvidno, da ga je črtal cenzor in ne morda Linhart sam. Iz dejstva, da se glasi dovoljenje za tisk v cenzurnem izvodu I. dela zgodovine, ki je bil predložen 24. maja 1786, »admittitur«, v II. delu, ki je bil predložen 31. jan. 1791, pa »omissis deletis imprimatur die 7. febr. 1791« in da so difference največje prav pri predgovoru II. dela, ki je bil prvotno datiran že s 1. decembrom 1790, smemo domnevati, da je opustitev tega mesta zahteval cenzor, ker se mu je zdelo preveč politično, čeprav ga je morda potem prečrtal Linhart sam.

Linhartov rokopis kaže sploh na več prečrtanih in neprečrtanih mestih divergence s tiskanim tekstom; tako se glasi n. pr. mesto o obnovljeni Academia Operosorum v predgovoru I. zvezka prvotno: »... und nach einem zurückgelegten unthätigen Jahrhunderte erst neulich wieder zu erwachen schien, wobei es auch an nichts fehlte als an Operosen.«

čiškanu Stulliju, da je dobil čas za sestavo svojega ilirskega slovarja, in dostavil, da imajo avstrijski Slovani, ki jih je 13 milijonov med 20 milijoni avstrijskih podanikov, »einiges Recht auf den erwärmenden und belebenden Sonnenblick der Regierung«. Kollárju je šel Linhart predaleč in zadovolji se »mit der edelbescheidenen Gesinnung und Äusserung« Kopitarja.^{35a} Če upoštevamo rokopis Linhartove zgodovine, moramo priznati, da je imel Kollár prav, ko je govoril o razliki med njim in Kopitarjem. Kopitar je od avstrijske vlade pač pričakoval, da bo podpirala kulturne težnje Slovanov, v politiki je bil pa fanatičen pristaš Avstrije, kakršna je bila tedaj. Linhartov predgovor je bil pa napisan v letu po zlomu Jožefovega sistema, ko so stanovi raznih delov države stavljali svoje zahteve in ko je srbski sabor v Temešvaru zahteval posebno avtonomno pokrajino. Kakšni so bili Linhartovi konkretni nazori, seveda ne vemo; gotovo je ostajal v avstrijskem okviru, vendar pa je mislil na neko notranjo preureditev Avstrije, ki bi bolj upoštevala Slovane. Cenzura je okrnila to mesto pač le zato, ker se ji je zdelo preveč politično. — Razen tega se omenja njegov opis kranjskih Slovanov v etnografskem delu, kjer jih ostro zagovarja in trdi, da so se slabe strani njihovega značaja razvile zato, ker so bili zatirani, obsoja identificiranje njihovega narodnega imena s sužnji, navaja kot primer njihove ljubezni do domovine tudi vojaške begunce, omenja, da nimajo smisla za tisti patriotizem, ki bi Slovana ločil od njegovega naroda, in trdi: »Sie hassen ihre Grundherrn, die sie für ihre Unterdrücker ansehen, bis zur Unversöhnlichkeit.«³⁶ Približno v istem času je Linhart priredi Matička, ki ima izrazito protifevdalno tendenco, obenem se pa norčuje tudi iz nemškega uradnega jezika sodišč. Res je sicer, da je prvi zvezek posvečen notranjeavstrijskemu guvernerju in kranjskim stanovom, drugi zvezek pa kranjskemu deželnemu glavarju, ki mu je »poverjena blaginja naroda, katerega zgodovino pišem«; tudi slovanska politična tendenca uvoda k II. zvezku, ki ni konkretno izražena, ostaja seveda v avstrijskem okviru. Res je tudi, da je Linhart v tem času napisal za kranjske stanovne po naročilu spomenico o stanovskih svoboščinah, ki ima popolnoma drugačno socialno tendenco, in drugo spomenico o davčni in urbarialni regulaciji, ki je imela brez dvoma tudi podoben značaj.³⁷ Linhart je bil pač uradnik na izredno ekspaniranem mestu, ki je moral imeti vse mogoče ozire in se tudi ni smel upirati reakcionarnim tendencam, ki so zavladale po smrti Jožefa II. Kljub temu pa je bil Linhart v slovenskem preporodnem gibanju, ki je imelo tedaj in še mnogo kasneje le kulturni značaj brez vsakega odnosa do politike, prvi mislec s pravim smislom za politiko, ki izraža politične in deloma celo socialne (protifevdalne) ideje. Samo ugibati moremo, da nekdanji jožefinski entuziast v srcu

^{35a} SBL, I, str. 668. Fr. Petré, Poizkus ilirizma pri Slovencih, Ljubljana 1939, str. 146—47. J. Kollar, Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation, Pesth, 1837, str. 8—9.

³⁶ II, str. 211—224.

³⁷ Kopija spomenice o stanovskih svoboščinah »Allerunterthänigste Vorstellung der treuehorsaamsten Stände des Herzogthums Krain an seine Mayestätt Leopold II.« od 11. sept. 1790 v arhivu Nar. muzeja v Lj.; ekscerpt iz te spomenice H. Costa v MHK, XIV, 1859; dokaz, da sta obe spomenici Linhartovi, Radics, n. o. m., str. 88—89.

ni bil pristaš kurza, ki se je začel uveljavljati po smrti Jožefa II., in da ga je tudi Leopold II. razočaral, ko ni uresničil prošelj temešvarškega kongresa in je razpustil ilirsko dvorno pisarno; nobenega dokaza pa nimamo, da bi kdaj javno izrazil take nazore in s tem vzbudil odpor in izgubil zaupanje svojih predstojnikov. Z gotovostjo moremo trditi le, da je bil prepričan svobodomislec in da je s svojo smrtjo brez zakramentov povzročil prepoved javnega izražanja žalosti in vzbudil vtis, ki se izraža še več let kasneje v Pohlínovih in Kopitarjevih beležkah o njem.³⁸

Za koncepcijo Linhartovega dela dokazuje že naslov »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs« (v drugem zvezku »Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Österreichs«), da gre na eni strani za teritorialno, obenem pa za nacionalno zgodovino. Pojem Kranjske je treba seveda razumeti v tedanjem teritorialnem obsegu in ne v obsegu 19. stoletja; avtor se v uvodu opravičuje, da govori o zgodovini Kranjske v dobi, ko te teritorialne enote še ni bilo, in pojasnjuje, da misli pri tem na zgodovinski razvoj na ozemlju kasnejše Kranjske. »Österreich« v naslovu dela pomeni celotno habsburško monarhijo, kar je v jožefinski dobi samo ob sebi razumljivo; ko je Linhart l. 1786 pisal predgovor k I. zvezku, je jasno povedal, da ima namen napisati zgodovino vseh avstrijskih Južnih Slovanov od Srbije in Dalmacije ob Jadranskem morju do Tirolske in Bavarske in od Istre do Mure na Štajerskem, torej tudi zgodovino Hrvatov in vojvodinskih Srbov, ne pa seveda tistih Južnih Slovanov, ki so bili v njegovem času pod turško ali beneško oblastjo.³⁹ Podoben koncept celo ne glede na državne meje je pozneje izvedel Linhartov prijatelj B. Hacquet v svojem etnografskem delu »Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrier und Slaven« (Leipzig, 1801), ki obsega ves teritorij od Ziljske doline do Raške in Klementincev.

Ali je Linhart ta načrt tudi izvedel? V prvem zvezku, ki sega — čisto logično v smislu njegovih kriterijev za periodizacijo — do prve naselitve kranjskih Slovanov, prevladuje seveda teritorialni, kranjski okvir. Njegovi pojmi o etnografiji dežele v predсловanski dobi, ki nas tu predvsem zanimajo, pomenijo velik napredek v primeri s prejšnjimi avtorji in zato je precej upravičena njegova ironična opazka o Schönlebnu, ki ima Japode za potomce Jafeta, Ilirce za Kelte (ta Linhartova trditev ni čisto točna) in Vandale za Slovane. Predrimska plemena v deželi deli na Ilirce, Galce in Venete. O Venetih je znano samo, da so živeli ob Jadranskem morju, sicer pa nič. Za Ilirce se izreče proti mnenju, da so bili Slovani, odklanja Dolcijeve etimologije in se pridružuje Thunmannovemu mnenju, da so Ilirci predniki Albancev. Zato se izreče zoper uporabljanje ilirskega imena za Slovane v literaturi in zavrača mnenje o sv. Hieronimu kot ustanovitelju glagolice. Le za Galce (ime Keltov odklanja, češ da ne pomeni nič) najdemo pri njem še trditev: »Daß das gal-lische von dem germanischen nur als Dialekt unterschieden war, bewieß man

³⁸ Prim. Zoisovo pismo Vodniku, Vodnikov spomenik, str. 52; M. Pohlín, Bibliotheca Carnioliae (ed. Dimitz, Beilage zu MHK, XVII, 1862), str. 33; Kopitar, Kleinere Schriften, I, Wien, 1857, str. 9; I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih prepovediteljev, Lj., 1935, str. 52.

³⁹ Prim. uvod k I. zvezku zgodovine.

schon lange und erwartet es nicht erst von mir.« Ta trditev pa ostane čisto osamljena in Linhart iz nje nikjer ne izvaja kakih etnično-političnih konsekvenc.⁴⁰

Za Slovane Linhart odločno zavrača naziranje, da bi bili le nekaka veja Germanov, kakor tudi poskuse, da bi se slovanski jezik proglasil za nekak prajezik, iz katerega so se razvili jeziki drugih, neslovanskih narodov. Sorodne izraze v slovanskih, germanskih, grškem, latinskem in drugih jezikih je treba razlagati z dejstvom, da so govorili vsi ti narodi nekoč skupen prajezik, iz katerega so se pozneje razvili drugi jeziki.⁴¹ Vendar se pa Linhart pridružuje Antonovemu mnenju, da so tvorili Slovani in Germani še tudi kasneje posebno enoto pod imenom Nemeti. Ko se je tudi ta enota razdelila v dva dela, so se Slovani najprej imenovali Srbe.⁴² Od narodov, ki jih poznajo klasični avtorji, smatra Linhart za Slovane le Sarmate; v tem oziru se pridružuje Jordanovemu mnenju.⁴³ Slovansko ime po njem ne izhaja od besede slava, a tudi ne slovo (v pomenu beseda), ampak od prvotnega korena besed seliti se, selo, slovó (= poslavljanje) in pomeni ljudi, ki se selijo; nastalo je šele v času selitev in se omenja v literaturi šele pri Jordanesu. Za izraze Wenden, Winden itd. poudarja Linhart, da pomenijo tudi Slovane, a ne v njihovem, ampak le v jezikih tujih narodov; ti izrazi izhajajo od »wandeln, wandern, wenden« in imajo zato isti smisel kakor izraz »Slovani«. V poglavju o splošnem imenu za Slovane Linhart omenja, da se prebivalci med Savo, Dravo in Muro na Štajerskem in Koroškem imenujejo »Slovenzi«, svoj jezik pa »Slovensko«, da se v Ziljski dolini imenujejo »Selauzi« (L. je tu pač napačno razumel izraz za prebivalce Ziljske doline) in da se na Kranjskem vsak domačin imenuje »Slovenz«, svoj jezik pa »slovenski Jesik«; treba pa je poudariti, da so to zanj le primeri razširjenosti splošnega imena za Slovane in da mu je še tuja misel, da bi izraze smatral za posebno ime za Slovence.⁴⁴ — Ti Linhartovi nazori so seveda danes večinoma zastareli; vendar pa mu je treba priznati, da je imel o razmerju Slovanov do drugih jezikovnih skupin bolj pravilne nazore kakor pa njegovi predhodniki, ki so to razmerje pojmovali v smislu ene ali druge nacionalne tendence.

Zaradi teh nazorov Linhart seveda odklanja avtohtonost Slovanov na Balkanu; o tradiciji o bratu Čehu, Lehu in Rusu pravi: »Diese Fabel verdient keine Erwähnung« (II, str. 23). Pač pa so po njegovem mnenju Sarmati identični s Slovani in zato govori o Slovanih v Panoniji že od 1. stoletja našega štetja. Iz poročil virov, da je Konstantin Veliki naselil premagane Sarmate v raznih delih svoje države in med drugim tudi v Italiji, kamor je spadala tedaj

⁴⁰ Za te nazore prim. v I. zvezku: predgovor, str. 21, 38, 155, 156; II, predgovor, str. 353; S. Dolci, *De illyricae linguae vetustate et amplitudine*, Venetiis, 1754; J. Thunmann, *Untersuchungen zur Geschichte der östlichen europäischen Völker*, I. Theil, Leipzig, 1774.

⁴¹ I, str. 153—55; II, predgovor, str. 181 sl.

⁴² II, str. 181—83.

⁴³ J. Chr. de Jordan, *De originibus Slavicis*, Viennae, 1745. Linhart, I, str. 345—46, 363, 389, 391, 394—99 (v rokopisu pri str. 394 za Jordan: »mit Gründen, die noch niemiial widerlegt wurden«), 402, 413—15; II, str. 6, 12—19, 65—66, 68—69, 105, 183—85; 187—190.

⁴⁴ I, str. 416—17; II, str. 24, 190—201; prim. Fr. Kidrič, *Dobrovsky ...*, n. o. m., str. 65; Isti, *Zgodovina ...*, str. 268—69.

tudi Kranjska do Trojan, sklepa Linhart, da se začne doba slovanskega naseljevanja na Kranjskem l. 334 po Kr. To naseljevanje je v začetku sporadično, vendar pa domneva Linhart, da so bili za vlade gotskega Teoderika tisti prebivalci Kranjske, ki žive v socialno podrejenem položaju, verjetno že Slovani. Poročilo Konstantina Porfirogeneta o naselitvi Slovanov v Dalmaciji v času, ko je bila razrušena Salona, datira Linhart z letom 449 po Kr.; od tod so se naselili v kompaktnih množicah na slovenskem ozemlju, in sicer okrog l. 550 po Kr., kakor je trdil že Schönleben. V začetku so bili stiskani od Langobardov, Obrov in Frankov, nato pa jih je osvobodil Samo in začela se je doba njihove svobode, ki traja od 624 do 748, ko pridejo pod frankovsko oblast; drugi zvezek sega do konca vlade Karla Velikega.⁴⁵

Svojege načrta, da bo pisal zgodovino Južnih Slovanov, kakor ga je izrazil v naslovu knjige in v predgovoru I. zvezka, pa Linhart v II. zvezku ni izvršil. Le nekoliko spremenjeni naslov knjige še spominja nanj. A že v začetku predgovora omenja, da prehaja »zu den Slaven im Süden Germaniens«, kar more pri tedanjem obsegu rimsko-nemškega cesarstva pomeniti le Slovence. V zvezi s tem je v predgovoru očitek Gebhardiju, da pri svojem načrtu zgodovine vseh slovanskih držav ni imel v evidenci »die Slaven in Innerösterreich«, ki so tudi imeli svojo državo, čeprav so jo pozneje izgubili prav tako kakor nekateri drugi Slovani, med drugimi tudi Srbi, Bošnjaki in Hrvati, ki jih Gebhardi upošteva. V že citiranem rokopisnem delu predgovora pravi, da pripravlja pot bodočemu zgodovinarju notranjeavstrijskih Slovanov.⁴⁶ Tudi v tiskanem tekstu se Linhart imenuje zgodovinarja »kranjskih Slovanov«; kaj ta izraz pri njem pomeni, bomo še videli.⁴⁷ V zgodovini sami govori Linhart o naselitvi Slovanov na jugu v splošnem in o slovanskem ozemlju in prebivalstvu posebej; zelo kratka so pa v njegovi široko zasnovani zgodovini poglavja, kjer govori posebej o hrvatski zgodovini.⁴⁸ V značilnem poglavju o specialnih imenih naroda in dežele, ki sledi poglavju o splošnih imenih za Slované, govori Linhart le o imenih Kranjci in Korotani, ki morejo veljati samo za Slovence.⁴⁹ Linhart izrečno razlikuje hrvatske in kranjske Slované, ko obžaluje, da hungarizirani hrvatski Slovan sovraži svojega kranjskega brata, ki mu je postal zaradi vpliva nemškega fevdalnega reda skoraj popolnoma tuj, in pripisuje to antipatijo različnosti njihovih sedanjih uredb.⁵⁰ Ne more se torej dvomiti o tem, da je Linhart svoj prvotni koncept zgodovine pri konkretni izvedbi v II. knjigi zožil. Če hočemo vedeti, v kakšnem smislu je to izvršil, se moramo najprej vprašati, kakšen pomen imata pri njem pojma Karantanija in Kranjska.

Ime Karantanija izvaja Linhart iz slovanščine, od besede Gorotan. Pri analizi pojma Karantanija, ki mu posveti posebno poglavje, pove z vso jas-

⁴⁵ Za Sarmate prim. op. 43; za naselitev in usodo Slovanov v Dalmaciji in na slovenskem ozemlju, I, str. 414; II, str. 57—59, 86, 94—179; periodizacija slovenske zgodovine, str. 186—87.

⁴⁶ Prim. tudi II, str. 213.

⁴⁷ II, str. 178.

⁴⁸ II, str. 57—59, 123—26, 171—74.

⁴⁹ II, str. 201—03.

⁵⁰ II, str. 218.

nostjo, da ta pojem v srednjeveškem jeziku ne obsega samo Koroške njegove dobe, katere meje so posledice kasnejšega političnega razvoja, ampak ozemlje vseh Slovanov na jugu Nemčije (rimsko-nemškega cesarstva) ob Savi, Dravi in Muri do Aniže in Donave.⁵¹ Prebivalce vsega tega ozemlja imenuje ponovno »Karantaner« in »Karantanerslaven«. Njihova politična svoboda se je pričela za časa Sama, ki ima sicer središče države na Češkem, vendar pa je od njega odvisen tudi vojvoda v Karantaniji, ker se ob Donavi približujeta obe veji Slovanov, češka in karantanska. Doba svobode traja nato do l. 748.⁵² Večji obseg stare Karantanije in slovanstvo njenih prebivalcev sta bila sicer v historiografiji znana že prej, a šele pri Linhartu dobita te dve dejstvi nacionalen pomen. Ustoličenje na Gosposvetskem polju, ki ga je po Megiserjevem in Valvasorjevem mnenju uvedel Ingo, v katerem vidita prvega frankovskega vojvodo v Karantaniji, omenja Linhart le kratko, vidi pa v njem prvotno slovanski običaj in izraz demokratičnega pojmovanja.⁵³

Ime Kranjske je popolnoma slovansko in pomeni obmejno pokrajino, Kranjci pa so slovansko pleme na meji slovanskega ozemlja.⁵⁴ Ker so za Linharta Sarmati Slovani, trdi, da je kranjsko pleme prvič omenjeno v virih za zgodovino 4. stoletja po Kr., ki govore o Sarmatae Limigantes na mejah in na ozemlju rimskega imperija.⁵⁵ Nadalje sklepa za 6. stoletje iz Prokopijevega poročila v Gotski vojni, kjer so omenjeni med prebivalci pokrajin na vzhodu Jadranskega morja tudi Karni, da to niso keltski Karni, ampak kranjski ali pa v malo kasnejših virih nastopajoči karantanski Slovani.⁵⁶ Ko se v naslednjem stoletju v Fredegarjevem poročilu o vojvodi Valuku pojavi »marchia Winidorum«, sklepa Linhart iz konteksta, da ta od Frankov neodvisna pokrajina ni mogla biti marka v smislu frankovske ureditve, in prevaja to ime s Kranjsko.⁵⁷ Prav nič pa nima ime Kranjske opraviti s Karni. Znano mesto Pavla Diakona, da so imeli Langobardi približno od l. 625 do časa vojvode Rathisa (okrog 730) pod svojo oblastjo »Sclavorum regionem quae Zellia appellatur usque ad locum qui Medaria dicitur«, so prej razlagali tako, da pomeni »Zellia« Celje, »Medaria« pa Metliko, in Schönleben ter Valvasor sta za to konstruirala celo razdobje furlanskih vojvod, ki so vladali na Kranjskem. Linhart pa vidi v »Zellia« ime pokrajine, ki živi v furlanskem Zuglio in — tu popolnoma pravilno — v Ziljski dolini, medtem ko za »Medaria« še ni mogel vedeti, da je paleografsko pravilna oblika »Meclaria« (Meglarje pri Podkloštru), in jo je zato iskal v Materiji vzhodno od Trsta. Pod langobardsko oblastjo so bili torej

⁵¹ II, str. 134—37. Prim. str. 137: »Nicht nur das heutige Kärnten — die Grenzen dieses Herzogthums sind Folgen späterer politischen Begebenheiten und Verhältnisse — sondern die Wohnsitze aller Slaven im Süden Deutschlands, an der Save, Drave und Mur bis an die Ens und Donau hin, durch Krain, Kärnten, die Steiermark und Österreich, wo sich die juli-schen, karnischen und norischen Alpen durchkreuzen, heißen in der Sprache des Mittelalters Karantania.«

⁵² II, str. 129—59.

⁵³ II, str. 226. Megiser, n. o. m., str. 474—76. Valvasor, VII, str. 394; X, str. 176.

⁵⁴ I, str. 418—19.

⁵⁵ I, str. 414—15; II, str. 12—19.

⁵⁶ II, str. 80—82.

⁵⁷ II, str. 135, 138—40.

po njegovem mnenju le ziljski, beneški in pač tudi goriški Slovenci, ki jih Linhart vse skupaj označuje kot »Karnielerslaven«, ne pa Slovenci na Kranjskem in Štajerskem, ki spadajo h Karantaniji.⁵⁸ Tudi beseda Carniola, ki govori o njej Linhart prvič ob znanem mestu Pavla Diakona o vpadu »in Carniolam Sclavorum patriam«, je po njegovem mnenju sinonim za »Zellia« in pomeni ozemlje njegovih »Karnielerslaven«, ne pa Kranjske.⁵⁹ Šele sestavljalci listin 10. stoletja so prenesli izraz Carniola na ozemlje na novo ustanovljene kranjske grofije, ki je pa ohranila še tudi svoje slovansko ime; Linhart navede kot vir darilno listino Bleda iz l. 1004.⁶⁰ Pri ustanovitvi kranjske grofije so se pa Nemci poslužili starega slovanskega imena, a so mu dali čisto svojevoljno drugačen teritorialen pomen. Prej je bil ta pojem širši in je pomenil Slovane na meji proti Italiji. »Krajna« je Linhartu sinonim za Karantanijo, Kranjci pa za Karantance:

»Alle Slaven an der Gränze Italiens, das heißt, alle Krainer bewohnten ein gebirgigtes Land, Goratan. Daher hiessen sie einst alle Gorataner, Karantaner, unter verschiedenen Flexionen des Worts.

Krainer, die Gränzenden, und Gorataner, die Bewohner des Gebirgs, waren eben dieselben Winden, oder Slaven in Krain, in Kärnten, und in der Steiermark. Daß aber diese Länder getheilt wurden, daß die Winden in Kärnten, und in der Steiermark von den Winden in Krain sich getrennt haben, waren Folgen einer spätern politischen Verfassung« (II, str. 203).

Iz nekaterih formulacij, ki jih še ni prilagodil svojemu novemu mnenju, bi se moglo sklepati, da je Linhart še razlikoval med Kranjci in Karantanci.⁶¹ Iz drugih mest bi se dalo domnevati, da začenja smatrati Kranjsko za del Karantanije.⁶² Ne more pa biti dvoma o Linhartovem prepričanju, da živi na vsem tem ozemlju isto slovansko ljudstvo. Ko govori o knezu Valuku, ga imenuje »ein karantanischer Herzog (Vojvode) der windischen Mark«, t. j. po njegovem mnenju Kranjske (II, str. 135). Ko govori o najstarejših bivališčih in gradovih teh Slovanov, omenja Ljubljano, Kranj, Krnski grad, Slovenj Gradec in več krajev na severu z že germaniziranimi imeni; v rokopisu je imel tu še odstavek o Gorici, ki ga je pa prečrtal, morda zato, ker si še ni bil na jasnem o razmerju teh »Karnielerslaven« do Karantancev oz. Kranjcev.⁶³ Iz karte z izključno latinskimi in slovenskimi imeni pod naslovom »Conspectus Karantaniae sive Slavorum Meridionalium ante Caroli Magni imperium«, ki jo je dodal kot

⁵⁸ II, str. 110—11, 126—29, 153—54.

⁵⁹ II, str. 101, 154—56.

⁶⁰ II, str. 155—56, 201—03; letnica 1000 pri Linhartu je tiskovna pomota, ker ima Valvasor, ki ga citira, pravilno letnico.

⁶¹ »Es bleibt nichts anders zu muthmaßen übrig, als daß unter den Karniern des Prokop entweder die krainischen, oder die nun bald zum Vorschein kommenden karantanischen Slaven verborgen liegen« (str. 82). »So ist nicht nur Karniola, worauf sich Paul Diakon beschränkt, sondern auch Krain und Karantania der Slaven Vaterland« (str. 101).

⁶² »Nach dem germanischen Ausdrücke des Fredegar war ihr Land die Mark, die Gränze der Winden; also gerade das, was Krain in ihrer eigenen Sprache und nach seiner geographischen Lage in Ansehung des ganzen Karantiens war« (str. 139). »Auf Krain, ein größeres Land, noch ohne bestimmte Gränzen, aber enthalten in dem Begriffe von Karantania, konnte er das Diminutivum nicht ausdehnen« (str. 155).

⁶³ II, str. 204—09.

prilogo drugemu zvezku, je mogoče spoznati njegove nazore, a tudi omahovanja oz. nedoslednosti; vidi se, kje je Carniola in kateri del je bil po njegovem mnenju pod Langobardi, vidi se ozemlje, kjer žive »Chorobati Slavi, novi advenae saeculi VII«, a imena »Kraina«, »Slavi Krajni« so vendar le nad kranjskim ozemljem, medtem ko jih na severu nadomeščajo »Slavi seu Vinidi«.

Linhart je s svojim pravilnim naziranjem o teritoriju stare Karantanije in Karantancev, ki dobi šele pri njem nacionalen pomen, in s svojim identificiranjem teh pojmov s svojo staro Kranjsko in kranjskim plemenom, ki ga poznejša raziskavanja niso potrdila, a je tedaj vendar ustrezalo udomačeni terminologiji o kranjskem ljudstvu in kranjskem jeziku ter kranjskemu regionalnemu patriotizmu, premagal pokrajinski koncept dotedanje historiografije in utrl pot vseslovenskemu pojmovanju. Pri njem kot človeku prosvetljene dobe in sodobniku jožefinskih reform je seveda tudi odnos do deželnih stanov in njihovega pokrajinskega patriotizma čisto drugačen kakor pri prejšnjih piscih. Res je sicer, da njegov pojem slovenstva še ni čisto jasno opredeljen in da predstavljata oba zvezka njegove zgodovine kot celota vendar nekako zmes teritorialne in nacionalne koncepcije. Linhartova zgodovina naredi v tem oziru vtis organizma, ki raste, in ne umetnine, ki je vlita iz enega kosa. A odločilni korak je bil vendar že storjen. Če upoštevamo še Linhartov smisel za politična in celo socialna (agrarna) vprašanja, po katerem se razlikuje od drugih tedanjih in tudi kasnejših slovenskih prepovediteljev, ki so pojmovali svoje delo kot izključno kulturno in nepolitično, smemo trditi, da je Linhartova zgodovina »največje idejno delo slovenskega preporeda« v 18. stoletju. (A. Koblar, SBL, I, str. 668.)

Linhartov vpliv v 19. stoletju bi bilo treba študirati posebej. Vodnik in Kopitar, ki delata smotrno v smislu programa slovenske celokupnosti in zanjo že v prvem deceniju stoletja uporabljata tudi slovensko ime v današnjem in ne več samo v vseslovenskem smislu besede, sta sprejela njegove nazore. Vodnik kot zgodovinar za starejšo dobo ni prav nič originalen mislec; njegovo »Povedanje od slovenskiga jesika«, ki je izhajalo v njegovih »Novicah« 1797—98, kakor tudi njegova »Geschichte des Herzogthumes Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz« (Dunaj, 1809), sta za to razdobje le izvleček Linhartove knjige in popularizacija njegovih nazorov. A tudi za Kopitarja, ki je s svojo filološko akcijo dosegel, da se je končno fiksiral pojem slovenskega jezika in slovenskega ozemlja, čeprav ne popolnoma v smislu njegovih načrtov, ki so hoteli zajeti vanj tudi hrvatske kajkavce, je Linhartovo zgodovinsko delo važno izhodišče.⁶⁴ Res pa je, da se je tudi v tem stoletju slovenska zgodovinska koncepcija le prav polagoma uveljavila proti pokrajinskim pojmovanjem. To dokazuje ves razvoj historiografije na Slovenskem in o Slovencih v tem stoletju, prav tako pa tudi razvoj zgodovinskih in muzejskih društev.

⁶⁴ Prim. n. pr. »Die krainischen oder mit einem anderen alten Chronikennamen die Karantaner Slaven«, Kleinere Schriften, I, Wien, 1857, str. 323.

Résumé

La première conception slovène de notre histoire

Les écrivains du Moyen âge (du IXe au XIIIe siècle) connaissent les Slovènes sous le nom de »Carantani« et leur pays est appelé »Carantania«. Or, les Slovènes subissent le joug allemand, leur pays est alors divisé en plusieurs parties formant autant de provinces de l'Empire germanique (en particulier la Styrie, la Carinthie, la Carniole, le comté de Gorice) et qui appartiennent depuis la fin du Moyen âge aux pays héréditaires des Habsbourgs, les classes dirigeantes de ces pays deviennent allemandes et même le terme générique appliqué à l'ensemble des Slovènes disparaît après le partage territorial de leur pays.

Les ouvrages historiques du XVIIe siècle qui sont les premiers à mériter ce nom reflètent fidèlement cet état des choses. La conception historique des ouvrages de H. Megiser (*Annales Carinthiae*, 1612), de J. L. Schönleben (*Carniolia antiqua et nova*, 1681) et de J. W. Valvasor (*Die Ehre des Herzogthums Crain*, 1689) est purement territoriale (carinthienne, carniolienne). En outre, ces auteurs subissent l'influence des historiens allemands de l'époque de la Renaissance dont l'esprit est fort tendancieux. Ils considèrent p. e. les Celtes et les Slaves comme des peuples d'origine germanique. Comme nos pays font alors politiquement partie de l'Empire germanique, leur histoire devient pour ces écrivains, en son essence, histoire allemande. Ils reconnaissent d'ailleurs la parenté entre les Slovènes et les autres Slaves et ils mentionnent l'ancienne Carantania; mais ces faits ne jouent aucun rôle dans leur conception historique. Par contre, l'esprit qui se révèle dans les ouvrages historiques slaves des XVIe et XVIIe siècles, surtout chez les Croates, Tchèques et Polonais, et qui atteste une tendance nationale slave d'ailleurs souvent assez naïve, a trouvé aussi son écho chez les Slovènes, en particulier chez les écrivains luthériens qui ont créé la littérature slovène; pourtant, nous n'avons pas encore à cette époque un ouvrage historique écrit du point de vue slave ou slovène.

Ce n'est que le mouvement de renaissance nationale slovène au XVIIIe siècle — renaissance d'ailleurs purement culturelle et non pas encore politique — qui nous a donné la première histoire slovène, »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs« (2 vol., 1788—91) due à la plume d'Anton Linhart (1756—95). Ce libre penseur ne veut plus écrire une histoire des rois, mais une histoire des peuples qui ont habité ce pays, une histoire de la civilisation dans l'esprit de son siècle; il veut user déjà de la méthode de la philologie et de l'ethnographie comparée. Il exprime son mépris pour le régime féodal et pour la domination allemande sur les Slaves; naguère admirateur de Joseph II, il attend de Léopold II une nouvelle organisation de l'Autriche plus juste pour les Slaves. Son nationalisme est d'ailleurs un nationalisme critique; il refuse d'admettre p. e. l'opinion qui considère les anciens Illyriens comme des Slaves. Le cadre géographique du premier volume de son ouvrage qui traite de l'époque antérieure à l'immigration des Slaves reste toujours territorial (carniolien); dans le second volume de son ouvrage inachevé qui va jusqu'à Charlemagne sa conception devient tout-à-fait nationale, slovène. Les anciens »Carantaniens«, leur histoire politique et culturelle, voilà le centre de ses recherches. Linhart considère l'ancien terme de »Krajna« (Carniole) comme synonyme de Carantanie, hypothèse que les recherches postérieures n'ont pas confirmée. Il caractérise justement les différents pays habités par les Slovènes (p. e. la Styrie, la Carinthie, la Carniole) comme produits d'une division administrative postérieure à leur ancienne unité. C'est ainsi que la conception slovène de notre histoire se substitue aux anciennes conceptions territoriales. L'ouvrage de l'historien Linhart sert de point de départ aux oeuvres du poète Vodnik, travailleur infatigable mais esprit moins puissant que Linhart, et du philologue Kopitar, efforts qui ont enfin abouti à la réalisation d'une Slovénie une existant au moins linguistiquement et culturellement.

